

JANERIK LARSSON:

Folkpartiets kris

Opinionsmätningarna spår ingen ljus framtid för folkpartiet. Dess broderpartier har under 1970-talet mer eller mindre utplånats i de flesta västeuropeiska länder. Frågan om folkpartiets vägval inför de närmaste riksdagsvalen kommer sannolikt att bli avgörande för utgången av folkpartiets kris, skriver Janerik Larsson, chefredaktör för SAF:s tidning Arbetsgivaren.

Ansvar och samförstånd var parollen för folkpartiets valrörelse 1979.

I valmanifestet hette det bla:

”De svårigheter Sverige står inför fordrar enligt vår mening en vilja till samarbete för att kunna mötas framgångsrikt. Arbetet för en liberal politik har alltid bedrivits med stor beredskap att lyssna på andra och ta vara på möjligheter till samförstånd. Vi avvisar förlegade klasskampsparoller, snäv intressepolitik och den felaktiga föreställningen att svenska folket står mot varandra i två politiska halvor, utan möjlighet till praktisk samverkan över dessa gränser.”

Men de båda blocken finns där – och den som befinner sig däremellan riskerar att malas sönder. Detta är folkpartiets dilemma och det främsta skälet till partiets nuvarande kris.

Det är givetvis inte så att ett liberalt parti inte kan ha en klart borgerlig profil och samtidigt föra social-liberalismens fana högt. Under en lång period under efterkrigstiden var folkpartiet och dess ledare, Bertil Ohlin, centralgestalten på den borgerliga kanten. Kanske är det därför en historisk ironi att när folkpartiets ordförande och dåvarande statsministern Ola Ullsten talade på partiets valupptakt i Göteborg den 12 augusti i fjol inleddes talet med en parentation över den då nyligen avlidne Bertil Ohlin.

Mittensamverkan och partiets ledarproblem bidrog till att skapa förutsättningarna för partiets kommande svårigheter. Men i grunden fanns också en allt större osäkerhet om såväl det egna partiets kurs som om svensk politisk framtidskurs. Samtidigt som 1970-talet sett liberala partiet decimeras eller

i det närmaste försvinna, som i Norge, har runtom i Västeuropa flera av de tidigare så stabila socialdemokratiska partierna vacklat.

Detta tycktes skapa förutsättningar på sikt för en "västtysk modell" i svensk politik, en allians mellan social liberalism och liberal (marknadsekonomisk) socialism/socialdemokrati. Samtidigt som tiden närmade sig då det skulle bli möjligt att avlösa den långa socialdemokratiska eran i kanslihuset växte alltså tveksamheten inom folkpartiet att låta binda sig vid det borgerliga blocket. Att vara minsta partnern i det samarbetet tedde sig därtill som ett taktiskt problem av betydande dimensioner.

Folkpartiet under 70-talet

Ett folkparti som strävat efter borgerligt ledarskap under 1970-talet skulle troligen i dag inte befunnit sig i en så djup kris som nu är fallet. Den efterkloka kommentaren är ganska lätt att göra, men för de ledande krafterna inom partiet var det en tanke som mer eller mindre medvetet och uttalat tillbakavisades, därför att den skulle leda till att man gav upp det nya som sågs komma; möjligheten av andra kombinationer i svensk politik än blockpolitiken.

I flera av de sakfrågor som prioriterades av folkpartiet under 1970-talet, tex jämställdhetsfrågorna, var det dessutom naturligt att söka samarbete med socialdemokraterna. Det var där den gemensamma nämnaren fanns. Centern och moderaterna tedde sig som mer konservativa och mindre liberala partier i en rad av folkpartiets hjärtefrågor. Detta hör också till bilden, även om

det kan vara lätt att glömma dylika fakta när man resonerar om ett partis politiska taktik och strategi.

I 1976 års valrörelse fanns det bakom Per Ahlmarks framgångsrika och aggressiva kampanj för ett regimskifte en stor tveksamhet om möjligheterna att efter en valseger bedriva en framgångsrik icke-socialistisk regeringspolitik. Att man i det läget inte kunde tänka sig något annat än en trepartiregering var ett dilemma. Om trycket varit något mindre hade de år av politisk kris som följde kanske kunnat te sig något mindre kaotiska; fler politiska problem borde ha lösts i samband med regeringsbildningen 1976.

Kai Hammerichs beskrivning av hur det gick till, boken "Kompromissernas koalition", är ett av de viktigaste politiska dokumenten från 1970-talet.

Minoritetsregeringen

Kärnkraftfrågan ledde till den första Fälldin-regeringens fall i början av oktober 1978. Att det endast fanns en rimlig lösning av regeringsfrågan, en folkpartistisk minoritetsregering, stod i början klart för förbluffande få. Den politiska psykologi som gjorde att många annars klartänkta politiska bedömare laborerade med bl a tanken på en m-fp-regering är i efterhand svårbegriplig. Det långa politiska trauma, som föregick regeringsupplösningen, är sannolikt förklaringen.

Regeringens fall kom inte som resultat av någon folkpartistisk konspiration utan var en politisk-parlamentarisk självklarhet mot bakgrund av de motsättningar som fanns i

kärnkraftfrågan.

Möjligheten av en folkomröstning då ter sig nu i efterhand som ett alternativ, men hösten 1978 var detta inte en realistisk möjlighet. Bland annat är det knappast tänkbart att någon av de borgerliga partiernas strateger då trodde att en folkomröstning skulle kunna rädda regeringsmakten åt de icke-socialistiska partierna i valet hösten 1979.

För folkpartiet tedde sig Olof Palmes och socialdemokratins accepterande av minoritetsregeringen som ett löfte om mer samarbete på sikt. Den västtyska modellen var inte längre så otänkbar. Som bekant varade den positiva stämningen endast några månader senhösten 1978. Därefter satte Palme in det grova artilleriet mot minoritetsregeringen och dess ställning försvagades jämfört med senhösten 1978.

Fp-regeringens främsta mandat utgjordes av uppgiften att lösa energifrågan. Grunden för den breda lösningen försvann då socialdemokraterna den "galna onsdagen" den 4 april 1979 gjorde sin kovändning under intrycket av en överdriven och uppjagad stämning efter haveriet i den andra reaktorn på kärnkraftverket Three Mile Island. Den icke-existerande vätgasbubblan sprängde folkpartiets ljusnande framtid i luften.

Valrörelsen

Folkpartiets valrörelse ter sig i efterhand mer besynnerlig än den kanske tycktes under de första veckorna. Kanske trodde partiledningen att regeringsinnehavet skulle ge större fördelar – det är den rimliga hypotesen. Men utåt gavs intryck att partiet helst

skulle fortsätta regera på egen hand. Detta var en oförlätlig miss, och det konstaterades faktiskt på flera håll redan före valdagen.

Visserligen innebar folkomröstningsfrågan att det fanns sakligt rimliga skäl för en fortsatt minoritetsregering. Men fanns det politiska förutsättningar för en sådan lösning? Svaret är helt enkelt nej. Ola Ullsten valde medvetet att distansera sig så långt som möjligt från de båda andra borgerliga partierna. Den taktiken vann man inga väljare på.

Efter valet inträdde den stora glåmighe- tens tid i folkpartiet. Och frågan är om den glåmigheten kan brytas eller om den kris partiet nu befinner sig i skall fortsätta.

Årets landsmöte och det nya partiprogrammet kan innebära en möjlighet till politisk nytändning, men 80-talets samhällsekonomiska villkor ter sig föga tilltalande för ett reforminriktat parti. Det finns visserligen tänkare i partiet som åtminstone varit på väg att göra intressant liberal ideologi av just dagens politiska verklighet – jag tänker tex på Daniel Tarschys – men ännu är partiets ideologiska framtid ett oskrivet blad.

Partiets mest drivande idédebattörer, tex Carl Tham, har i dag goda skäl att vara besvikna och bittra. Ödet har varit ogunstigt och socialdemokratins uppläggning av valrörelsen 1979 gjorde att tanken på en "västtysk lösning" försköts på en ytterst oviss framtid.

Framtiden

Folkpartiets val att i folkomröstningsfrågan gå samman med socialdemokraterna kan på gräsrotsnivå verka negativt på sammanhåll-

ningen i detta det organisatoriskt svagaste av de demokratiska partierna.

Kan utgången av folkomröstningen innebära en möjlighet för partiet att frigöra sig från det borgerliga blocket? Skulle en sådan frigörelse i dag vara till folkpartiets fördel på kort eller lång sikt?

Folkomröstningsutfallet kan bli en överraskning, men det mesta tyder ändå på ett utfall som innebär att trepartiregeringen fortsätter regera fram till valet 1982. Förutsättningarna för att man skall undvika en kris dessförinnan är betydligt större i år än 1976. Det kärva ekonomiska läget samt frågan om löntagarfonder är dock två frågor som kan leda till oväntade kursomläggningar i svensk politik.

I dag är det alltså glämigheten som är det kännetecknande för stämningen inom folkpartiet – att tala om kris är kanske att dramatisera. En skillnad från tidigare orostider i det liberala partiet är dock att det knappast kan vara aktuellt att lansera någon ny partiledare. Ola Ullsten torde sitta mycket säkert

ännu några valrörelser, även om han från många fp-väljares synpunkt försatte ett historiskt tillfälle när han, som då var statsminister samtidigt som riksdagsmajoriteten var borgerlig, i valrörelsen 1979 medvetet avstod från att framträda som det samlande namnet för de icke-socialistiska väljarna. I det tomrum som därigenom uppstod fick moderata samlingspartiet ett tillfälle som Gösta Bohman inte försatte – valresultatet kan leda till att moderaterna i Sverige liksom höyre i Norge blir det samlande partiet på den borgerliga kanten. Om Bohmans efterträdare blir en politiker med samma förmåga som Erling Norvik i Norge att vädja till bredare väljargrupper kan folkpartiets kris förvärras. Den liberala profilen i det nya moderata partiprogrammet är givetvis ett klart hot mot folkpartiets roll i svensk politik i framtiden. Det hotet torde även centern uppleva. Frågan om det på sikt finns utrymme för tre borgerliga partier måste också beaktas då man funderar över vad folkpartiets kris innebär.